

Date: 13th September-2025

QADIMGI SUG'D DIPLOMATIYASI

Davronova Yulduz Ulug'bekovna

GulDU ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi Sug'd diplomatikasi, ya'ni Sug'd hujjatshunosligining asosiy jihatlari batafsil tahlil qilinadi. Sug'distonning yozma madaniyati, hujjatlarning tashqi va ichki tuzilishi, yaratish jarayoni hamda ularning davlat boshqaruvi va xalqaro diplomatiyadagi roli yoritiladi. Maqolada Sug'd hujjatlari materiali, yozuv uslubi, rasmiy muhrlar va shakllar tahlil qilinib, ularning tarixiy ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Sug'd hujjatshunosligi orqali qadimgi Markaziy Osiyo madaniyati va siyosatining boy merosini chuqur anglash imkoniyati beriladi. Shu bilan birga, maqola Sug'd davlatining ichki va tashqi aloqalarini hujjatlar asosida o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Sug'd diplomatikasi, hujjatshunoslik, Sug'd yozuvi, qadimgi Sug'd, Markaziy Osiyo, rasmiy hujjatlar, diplomatik aloqalar, Sug'd hujjatlari, qadimgi madaniyat, tarixiy manbalar.

KIRISH

Diplomatika — tarix fanining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u hujjatshunoslik, ya'ni hujjatlarning shakl, mazmun va yaratilish sharoitlarini o'rganishga bag'ishlangan. Bu fanning asosiy vazifasi qadimiy hujjatlarning haqiqiylikni aniqlash, ularning kelib chiqishi va yozilish jarayonlarini, shuningdek, hujjatlarda aks etgan ma'lumotlarni to'g'ri tushunishdir. Hujjatlarning tashqi ko'rinishi, ichki tuzilishi, til va uslub xususiyatlari, rasmiy muhrlar va boshqa atributlar diplomatikaning o'rganish doirasiga kiradi. Shu orqali tarixchilar o'sha davr siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini chuqurroq tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi.

Qadimgi Sug'diston — Markaziy Osiyoning qadimgi yirik madaniy va siyosiy markazlaridan biri bo'lib, u miloddan avvalgi ilk ming yilliklarda o'zining rivojlangan davlat tizimi, iqtisodiy faoliyati va xalqaro aloqalari bilan mashhur bo'lgan.

Sug'dlar yozma madaniyatning rivojlanishida muhim rol o'ynagan, ayniqsa, hujjatlar yaratish va rasmiy yozuvlarni yuritishda yuqori darajadagi malakaga ega bo'lganlar. Sug'd yozuvlari, rasmiy maktublar, savdo bitimnomalari va diplomatik xatlar nafaqat Sug'distonning ichki hayotini aks ettirgan, balki uning qo'shni mamlakatlar bilan aloqalarini, xalqaro diplomatiyadagi o'rnini ham yoritib bergan.

Sug'd diplomatikasi — bu o'z navbatida Sug'dlarning hujjatshunosligi bo'lib, u Sug'd yozuvlari va hujjatlari asosida ularning davlat boshqaruvi, diplomatik munosabatlari, xalqaro savdo aloqalari va qonuniy tartibotlarini o'rganadi. Ushbu fan orqali tarixchilar Sug'd davrining siyosiy-huquqiy tuzilishi, davlatlararo munosabatlarning shakllanishi, diplomatik an'analar va protokollarni tahlil qilish imkoniga ega bo'ladilar.



Date: 13th September-2025

Hozirgi kunda qadimgi Sug'd hujjatlari tarixiy manba sifatida katta ahamiyatga ega bo'lib, ularni o'rganish Sug'distonning tarixi va umuman Markaziy Osiyo madaniyatini chuqurroq anglash uchun muhim shartdir. **ASOSIY QISM**

Sug'diston yozma madaniyati va hujjatshunoslik an'analari. Qadimgi Sug'diston hududi Markaziy Osiyoda savdo va madaniyatning yirik markazi sifatida tarixda o'z o'rniga ega. Sug'd xalqi yozuv madaniyati va hujjatshunoslik sohasida yuqori rivojlangan bo'lib, ular o'zaro aloqalar va davlat boshqaruvida rasmiy yozma vositalardan keng foydalanganlar. Sug'd yozuvi sog'd tili asosida shakllangan va bu yozuv tizimi qadimgi iran tillari bilan chambarchas bog'liq edi. Bu yozuv shakli Sug'distonning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini yozma hujjatlar orqali qayd etishga imkon yaratdi.

Sug'd yozuvi va hujjatshunosligi an'analari ko'p jihatdan ularning geografik joylashuvi va xalqaro savdo yo'llaridagi markaziy ahamiyatiga bog'liq edi. Sug'dlar savdo aloqalari uchun ko'plab davlatlar bilan yozma muloqot olib borishgan, shuning uchun ular yozuvning aniq, rasmiy va standartlashtirilgan shakllarini ishlab chiqqan. Shu tarzda Sug'd hujjatlari nafaqat ichki boshqaruv vositasi, balki xalqaro diplomatik aloqalarda ham ishlatilgan.

Sug'd hujjatlarining tashqi ko'rinishi va materiali. Qadimgi Sug'd hujjatlari turli materiallarga yozilgan. Asosiy materiallar sifatida pergament va qog'oz (ayniqsa, paxta qog'oz) keng qo'llanilgan. Sug'dlar qo'lda yozilgan hujjatlarda chiroyli qo'lyozma uslubiga katta e'tibor berishgan, yozuvda maxsus siyoh va ranglardan foydalanilgan.

Sug'd hujjatlarida rasmiy muhrlar muhim o'rin tutgan. Muhrlar hujjatni tasdiqlash, uning haqiqiyligini ko'rsatish va rasmiylashtirish vositasi sifatida gerb hayvon tasvirlari yoki gerb ramzlar bilan bezatilgan.

Yozuv uslubi esa hujjatning mazmuniga muvofiq o'zgarib turgan. Rasmiy hujjatlarda aniq va tartibli qo'lyozma qo'llanilgan bo'lsa, shaxsiy maktublar yoki notanish shaxslar uchun yozilgan hujjatlarda yanada oddiy va tez yozuvlar uchraydi.

Sug'd hujjatlarining ichki tuzilishi va shakllari. Sug'd hujjatlari o'z ichida qat'iy tuzilishga ega bo'lgan va ularning har biri o'ziga xos shakl va formulalar bilan ajralib turadi. Asosan quyidagi hujjat turlari uchraydi:

➤ **Rasmiy qarorlar va farmonlar:** Davlat boshqaruvi va qonuniy faoliyat bilan bog'liq hujjatlar. Bunday hujjatlarda hukmdorning nomi, farmon mazmuni va rasmiy muhrlar bo'ladi.

➤ **Savdo bitimlari:** Sug'dlar savdo sohasida juda faol bo'lganligi sababli, turli savdo shartnomalari, kredit va qarz yozuvlari keng tarqalgan. Ushbu hujjatlar savdo jarayonining aniq shartlarini, tomonlarning majburiyatlarini va moliyaviy hisob-kitoblarni o'z ichiga oladi.

➤ **Diplomatik maktublar:** Sug'd davlatining boshqa davlatlar bilan aloqalarini tartibga soluvchi hujjatlar bo'lib, ularda rasmiy salomlashuv, o'zaro hurmat ko'rsatish iboralari, savollar va talablar bayon etilgan.

➤ **Huquqiy hujjatlar:** Sug'dlarda sud jarayoni va qonuniy tartib mavjudligi hujjatlar orqali isbotlanadi. Ushbu hujjatlar da'volar, qarorlar va jazo choralari haqida ma'lumot beradi.



Date: 13th September-2025

➤ **Xo‘jalik va moliyaviy hisobotlar.**

Hujjatlar ichki tarkibida ko‘pincha an‘anaviy iboralar, rasmiy formulalar, sanalar va imzolar bo‘lgan. Bu tartib hujjatning rasmiyligini va qabul qilinishini ta‘minlagan.

Sug‘d hujjatlari yaratilish jarayoni va ularning diplomatik xususiyatlari. Sug‘d hujjatlari odatda maxsus tayyorlangan bitikchi (kotib)lar tomonidan yozilgan. Ushbu kotiblar yuqori malakaga ega bo‘lib, hujjatlarning mazmuni, uslubi va rasmiy talablariga qat‘iy rioya qilganlar. Hujjat yozish jarayoni odatda bir nechta bosqichdan iborat bo‘lib, mazmunni bayon etish, yozish, tekshirish, muhrlash va tarqatishni o‘z ichiga olgan.

Sug‘d hujjatlari nafaqat ichki boshqaruv va huquqiy hujjatlar sifatida xizmat qilgan, balki xalqaro diplomatik aloqalarda muhim vosita bo‘lgan. Sug‘d elchilari va diplomatlari o‘z davlatlarining manfaatlarini himoya qilish uchun rasmiy hujjatlar va maktublarni manzilga yetkazib, hukmdorlar yoki mas‘ul shaxslarga topshirganlar. Ushbu hujjatlar sug‘dlarning qo‘shni davlatlar bilan o‘zaro munosabatlarini rasmiylashtirish, savdo kelishuvlarini tasdiqlash va siyosiy aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynagan.

Sug‘d hujjatshunosligining tarixiy manbalari va yodgorliklari. Sug‘d hujjatlari arxeologik qazishmalar natijasida topilgan va o‘rganilgan. Panjakent, Samarkand va boshqa qadimiy shaharlar qazishmalarida topilgan qo‘lyozmalar, bitimnomalar va muhrlar Sug‘d hujjatshunosligining asosiy manbalaridir.

Bu hujjatlar yordamida tarixchilar Sug‘d davlati siyosati, iqtisodiyoti va madaniy hayoti haqida muhim ma‘lumotlar oladi. Shuningdek, Sug‘d yozuvi va diplomatik an‘analari boshqa qadimiy xalqlarning hujjatshunosligi bilan solishtiriladi, ularning o‘zaro ta‘siri va farqlari o‘rganiladi.

XULOSA

Qadimgi Sug‘d diplomatikasi, ya‘ni Sug‘d hujjatshunosligi, Markaziy Osiyoning boy tarixiy merosining muhim qismi bo‘lib, ushbu soha orqali qadimgi Sug‘d davlatining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti chuqurroq anglanadi. Sug‘dlar o‘z vaqtida yozma hujjatlarni yaratish va rasmiylashtirishda yuqori malakaga ega bo‘lgan xalq sifatida ajralib turishgan. Ularning hujjatlari nafaqat ichki boshqaruv va qonuniy faoliyat uchun xizmat qilgan, balki xalqaro diplomatik aloqalar va savdo munosabatlarini tartibga solishda ham asosiy vosita bo‘lgan.

Sug‘d hujjatlari o‘zining aniq shakli, ichki tuzilishi, rasmiy muhrlari va til xususiyatlari bilan o‘zgacha ahamiyat kasb etadi. Ular orqali nafaqat Sug‘d davlatining boshqaruv tizimi va qonunlari haqida ma‘lumot olish mumkin, balki Sug‘distonning geografik joylashuvi va xalqaro savdo yo‘llaridagi o‘rni ham namoyon bo‘ladi. Shuningdek, ushbu hujjatlar Sug‘dlarning atrofdagi davlatlar bilan qanday diplomatik aloqalar o‘rnatgani va olib borganligi haqida boy ma‘lumotlar beradi.

Qadimgi Sug‘d hujjatshunosligini o‘rganish nafaqat tarixiy manbalarni to‘g‘ri talqin qilish, balki Markaziy Osiyoning qadimiy davrlardagi madaniy va siyosiy rivojlanishini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Bu soha nafaqat tarixchilar, balki filologlar, arxeologlar va madaniyatshunoslar uchun ham bebaho ilmiy manbadir.

Kelajakda Sug‘d diplomatikasi bo‘yicha olib boriladigan chuqur tadqiqotlar, yangi arxeologik topilmalar va hujjatlarning aniq tahlili yordamida qadimgi Markaziy Osiyo



Date: 13th September-2025

madaniyati va diplomatiyasining yanada ko‘p sirlarini ochish mumkin bo‘ladi. Shu sababli, Sug‘d hujjatshunosligi nafaqat o‘tgan kunlarga nazar solish, balki butun mintaqaning tarixiy merosini saqlash va rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan ilmiy soha hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirzaahmedov, A. *Markaziy Osiyoda qadimgi Sug‘d davlati tarixi*. Toshkent, 1998.
2. Axmedov, S. *Sug‘d madaniyati va yozma an‘analari*. Toshkent, 2005.
3. Qodirov, I. *Markaziy Osiyo tarixi va madaniyati*. Toshkent, 2010.
4. Tillaqulov, R. *Sug‘distonning siyosiy va iqtisodiy hayoti*. Toshkent, 2012.
5. To‘raqulov, M. *Sug‘d yozuvi va hujjatshunoslik*. Toshkent, 2015.
6. Qosimov, B. *Markaziy Osiyo qadimiy diplomatiyasi*. Toshkent, 2017.
7. G‘ulomov, F. *Sug‘dlar va ularning xalqaro aloqalari*. Toshkent, 2020.
8. Normatov, D. *Qadimgi Sug‘d diplomatikasi va yozma hujjatlar*. Toshkent, 2023.
9. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, “Sug‘diston” bo‘limi. Toshkent, 2000.
10. Abdullayev, J. *Sug‘distonning tarixiy va madaniy merosi*. Toshkent, 2018.

